

AZƏRBAYCAN XALQININ ETNİK MƏNSUBİYYƏTİNƏ DAİR

*Açar sözlər: millət, Azərbaycan, Türkmən, dil, ərazi, etnos**Key words: people, Azerbaijan, Turkmen, language, territory, ethnos**Ключевые слова: нация, Азербайджан, Туркмен, язык, территория, этнос*

Hər bir bəşər nəslə özünün soykökü, hansı nəsle, tayfaya, tirəyə, xalqa, millətə mənsub olması barədə, vətəni, dövləti haqqında doğru-dürüst və ətraflı məlumat əldə etməkdə maraqlıdır. Biz kimik, hardan gəlmişik, vətənimiz haradan başlanıb, haralaracan uzanır kimi suallar bədii düşüncəmizin də, elmi təfəkkürümüzün də daim diqqət mərkəzində olub. Təsadüfi deyil ki, Xalq şairimiz Sabir Xudu oğlu Rüstəmxanlı hələ sovetlər dövründə 1986-cı ildə “Yazıçı” nəşriyyatında çapdan buraxılmış və o dövr üçün cəsarət göstərən “Qan yaddaşı” adlandırdığı şeirlər toplusuna “Ön söz yerinə” adlı bir şeir ilə başlayıb:

Bu Vətən deyilən dünyam sirlidi,
Bir paytaxtı sevinc, bir paytaxtı qəm.
Bu Vətən torpağı çox qərribədi,
Hələ sərhəddini tapa bilmirəm.

...Dünyanın köksündən bir ümman axır,
Yayılır qolları, dəyişir adı.
Yolları Şərurda dayanan xalqın
Qəlbinin paytaxtı Kərbəladadı.

Dərbənd qəbristanı şəhərdən böyük,
Müdrək babamıza dayanacaqdır...
Bir gün Dədəm Qorqud mənə işimcə
Təzə ad verməyə oyanacaqdır!...

Üç bəndini misal gətirdiyim bu şeirin məzmununda əslində şairin “hələ sərhəddini tapa bilmirəm” dediyi vətənimizin coğrafiyasına dair poetik rəsdlər əks olunub. Bugünkü mərkəzi Bakı şəhəri olan Azərbaycan dövləti bir zamanlar bir ucu Dağıstandan başlamaqla Gürcüstan, Ermənistan, Türkiyənin Ərzurum, Qars, İqdir vilayətləri əraziləri, Ağrı dağı, İran, İraq, Suriya, Əfqanıstan, Xəzər dənizinə qədər geniş bir miqyasda öz nüfuzunu, təsir dairəsini göstərmişdir. Mən yuxarıdakı mısraları burada əbəs yerə yazmadım; burada “bir paytaxtı sevinc” deyiləndə Bakını, “bir paytaxtı qəm” dedikdə sovet dövründə əlimiz yetə bilməyən, ayağımız toxunmayan Təbrizi nəzərdə tutan şair “qəlbimizin paytaxtı”nın Kərbəla – İraq ərazisi olduğunu 1980-ci illərdə Sovet hökuməti zamanında cəsarətlə ifadə etmişdir. “Dərbənd qəbristanı şəhərdən böyük” deyib müdrək babalarımızın burada yaşayıb-uyuduğunu diqqətə çəkməklə isə yenə də Dərbənd, bütövlükdə Dağıstan ərazisinin xalqımızın vətəni, dövlətimizin ərazisi olduğunu bədii inikasını vermişdir. Şeirin burada vermədiyim digər parçalarında da “İrəvan çuxuru”, Qarayazı, Şumer mədəniyyətinin mövcud olduğu ərazilərin adları xatırlanmaqla Azərbaycanımızın, eləcə də ümumtürk dünyasının poetik coğrafiyası təsvir olunub.

Mən bu poetik örnəyi nümunə gətirməklə vətən, xalq anlayışının həm bədii düşüncəmizdə özünə mühüm yer etdiyini göstərmək istədim, həm də tariximizin poetik yaddaşımızda inikas olunduğunu diqqətə çəkmək istədim. Çünki biz tarixən öz keçmişimizi ən çox bədii lövhələr vasitəsilə yazılı və şifahi ədəbiyyatımızda yaşatmağa üstünlük vermişik. XX əsrin sonları və XXI əsr Azərbaycan poeziyasının tanınmış, ünlü nümayəndəsi olan Xalq şairi Sabir Rüstəmxanlı da bu klassik ənənəni yaşatmış, vətəndaş-şair kimi vətənpərvər ruhlu səsinə ucaltmışdır. “Dünyanın köksündən bir ümman axır, yayılır qolları, dəyişir adı” deyən şair metaforik olaraq xalqı ümmana bənzədir; o ümman (o etnos, o türk dünyası) artıb-çoxaldıqca onun kökündən-gövdəsindən qolları-budaqları ayrılaraq dünyanın müxtəlif areallarına yayılır və bu şaxələnmədən, bu yayılmadan ümumi mənşəyə malik enoslar da törəyir ki, bu yayılan qollara-budaqlara, şaxələrə də müvafiq adlar qoyulur (“dəyişir adı” – şairin təbii dedikdə). Amma bu yeni adqoymalar (dəyişən adlar) təbii tarixi diferensiasiya nəticəsində baş verir ki, bununla da tarixi inkişaf prosesi labüd şəkildə özünü göstərmiş olur. Eyni zamanda dəyişən adlar, yeni-yeni etnosların yaranması mahiyyəti dəyişmir, rəşənləndikləri kökün-qaynağın bir bütövlüyü – ayrılmaz tərkib hissəsi kimi mövcud olurlar. Bu, ona bənzəyir ki, bir babanın oğlu öz atasının adını yox, özünə aid olan başqa bir adı daşıyır, nəvəsi - nəticələri də buna müvafiq olaraq başqa-başqa adlar daşıyacaqlar, uzaqbaşı o nəvələrdən birinə, ya ikisinə ayrı-ayrı məqamlarda kökə (babaya, ataya) sədaqətin, bağlılığın, məhəbbətin əlaməti olaraq babanın adı qoyulub, baba (kök) ilə adaş(adaş, addaşıyıcısı) ola bilər. Deməli, oğulun atasının adını daşımaması da təbiidir, həm də bu zahiri addəyişikliyi oğulla ata, nəvə ilə baba arasındakı genetik bağlılığı da inkar etmir. İnkara onda oluna bilər ki, qan yaddaşı itə bilər, oğul öz doğma atasını, yaxud nəvə öz babasını (ümumilikdə isə cəddi-əbasını) tanıya bilməz. Onda isə, Allah eləməsin, ruhən qiyamət qopar, mənəvi dünya öz məhvindən uçub-dağılar. Çünki türk təfəkküründə atasından, babasından xəbərsizlik zəti qırıqlıq, haramzadəlik kimi ən aşağılayıcı təhqir, insanlıq üçün ən ağır ləkə

sayılıb. Bir daha onu xatırladım ki, S.Rüstəmxanlı da məhz bədii sözün gücü ilə xalqımızın tarixinə güzgü tutmaq istədiyi şeirlər kitabının adını “Qan yaddaşı” qoymaqda belə bir məntiqə əsaslanıb ki, qan yaddaşına əsaslanmaq xalqın kimliyini, Vətənin tarixini öyrənmək və tanımaq olar.

Türk xalqları bütöv bir ailə olub, həndəsi silsilə kimi uzanıb-artıb, çoxluq təşkil edirlər. Bəs biz azərbaycanlılar – hazırda azəri türkləri kimi adlandırıldığımız bizlər türk xalqları ailəsində hansı mövqedəyik? Tatar, türk, azəri, müsəlman, azərbaycanlı və başqa adlar altında tarixin müxtəlif çağlarında müxtəlif xalqlar və dövlətlər tərəfindən adlandırılıb-tanıdılan bizlər kimik? Tarixi vətənimiz, milli kimliyimiz hansı şərtlərlə müəyyənəldir? Yuxarıda misal gətirdiyim poetik nümunədə Xalq şairimiz məhz öz fikirlərini bu yöndən bədii şəkildə izhar etmişdir. Bu sual ətrafında indiyədək bədii-publisistik və elmi istiqamətdən müxtəlif cür fikirlər səsləndirilmişdir. Məlumdur ki, hazırda çoxlu sayda türk xalqları olduğu kimi, türk dövlətləri də mövcuddur. Akademik Nizami Cəfərov “Türkologiyaya giriş” (“Elm və təhsil”, 2016) kitabında bu barədə yazır:

“Yer üzündə bu gün iyirmidən çox türk xalqı mövcuddur ki, onların ümumi sayı (nüfuzu) iki yüz əlli milyona çatır: türklər və ya Türkiyə türkləri, azərbaycanlılar və ya Azərbaycan türkləri, uyuqlar, özbəklər, qazaxlar, tatarlar, türkmənlər, qırğızlar, çuvaşlar, başqırdlar, qaqauzlar, saxalar, qaraqalpaqlar, qumuqlar, tuvalar, qaraçaylar, bolqarlar, altaylar, noqaylar, şorlar, qaraimlər və b.

Türk xalqlarının sayının müxtəlif mənbələrdə müxtəlif rəqəmlərlə (əsasən iyirmidən iyirmi beşə qədər) göstərilməsi onunla bağlıdır ki, bir sıra türk mənşəli toplumların müstəqil xalq, yoxsa bu və ya digər türk xalqının tərkib hissəsi olması mübahisələridir, məsələn, Sibir tatarlarının, Axısqa türklərinin, sarı uyğurların...

Türk xalqlarının təsnifinin (bölgüsünün) “dərindənşdirilməsi” (ayrı-ayrı xalqlara ayrılması – Ş.A.) ilə yanaşı, ümumiləşdirilməsi təcrübəsi də vardır: oğuzlar, qıpçaqlar və karluqlar.

Bugünkü türklərin mütləq əksəriyyəti müsəlman olsalar da, xristian, iudaist, şamançı... türklər də mövcuddur.

Və Avrasiyanın geniş bir coğrafiyasında qədim dövrlərdən etibarən məskunlaşmış türk xalqları “türk dünyası”nı təşkil edirlər” (səh.5).

Göründüyü kimi, akademik burada türk xalqları, türk dövlətləri məsələsinə də, eyni zamanda onların dili və dini nöqteyi-nəzərdən fərqlənmələri və birlik (“Türk dünyası”) təşkil etmələrinə də konkret və aydın şərh vermişdir. Bütün bunlarla yanaşı, bu türk xalqları içərisində bizim də yerimiz artıq ənənəviləşmiş şəkildə “azərbaycanlılar və ya Azərbaycan türkləri” kimi qeyd edilmişdir. Burdan da bir daha anlaşılar ki, biz yaşadığımız coğrafi regionumuz olan doğma vətənimizin – Azərbaycanımızın adı ilə adlandırılırıq: bir millət olaraq sadəcə ya azərbaycanlı kimi, ya da bu ad epitet kimi milliyyətimizin adına artırılmaqla bizim türk xalqları arasında milli mövqeyimizi – milli mənsubluğumuzu müəyyənəldir (bəlkə də, konkretləşdirir desək, daha düz səslənər). Vətənimizin adı olan Azərbaycan sözü çox əzəmətli səslənir və bu baxımdan vətənimizin adı ilə (birgə) milli kimliyimizin ifadə olunması bizə hardasa fərh verir. Ancaq bununla bərabər onu da etiraf etməliyik ki, azərbaycanlı adı ilə bir xalq, millət kimi tanılmağımız müəyyən dövrlərdə siyasi və ideoloji məqsədlərə xidmət edib. Bu, bir tərəfdən türk adına xudpəşəndliklə yanaşılmanın nəticəsi olub, türk sözünün sıxışdırılıb aradan çıxardılmasına da xidmət edib. Eyni zamanda bu da həqiqətdir ki, müasir türk dili (Türkiyə türklərinin danışdığı dili) ilə bizim danışdığımız-yazdığımız arasında da sezilən fərqliliklər var və bu məqamda Türkiyə türkləri və Azərbaycan türkləri bölgüləri arasında, məncə, tam bərabərlik işarəsi də qoyub, bu dili də, o dili də birbaşa “türk dili” işarəsi (adı) altında təqdim etmək də hardasa özünü tam doğrultmur. Türk dili, tatar dili, qaqauz dili, türkmən dili və başqaları türk dilləri ailəsinə daxil olmaqla, eyni zamanda başqa-başqa adlar altında verilib bir-birindən fərqləndirildiyi kimi, məncə, Azərbaycan dili də məhz bu cür şərti bölgüdə verilməklə fərqləndirilməlidir. Çünki bizim danışdığımız Azərbaycan dilinin sabitləşmiş qrammatik – orfoqrafik (və leksik) normaları vardır. Amma bütün bunlara baxmayaraq, yenə də hardasa ilişik qalan məqamlar vardır ki, birbaşa dilin və millətin göstəricisi kimi çıxış etmədiyindən, azərbaycanlı (Azərbaycan dili) ifadəsi də öz yerinə-yuvasına tam oturmur.

““Azərbaycan dili” anlayışının tarixi” (“Elm və təhsil”, 2017) monoqrafiyasının müəllifi fəlsəfə doktoru Aysel Qəribli yazır ki, “1930-cu illərin ortalarına qədər Azərbaycan SSR-in dövlət dili “türk dili” adlanırdı, lakin həmin illərə qədər də Azərbaycan türkcəsi (rusca: тюркский язык) Türkiyə türkcəsindən (rusca: турецкий язык) fərqlənir, bunlar ayrı-ayrı müstəqil dillər kimi qəbul edilirdi” (səh. 121-122).

Əslində, burada incə bir ştrix ifadə olunub ki, Azərbaycan dili türk dillərindən olsa da, müasir türk dilinin (Türkiyə türklərinin) eyni də deyildir. Deməli, dilimizin öz həqiqi adı ilə adlandırılması məsələsində həssas bir nöqtə var ki, həmin o zərif nüansı aşkarlayıb, həqiqəti öz yerinə bərpa etmək lazımdır. Bundan ötrü isə “Amerika kəşf etmək” – özümüzdən nə isə abstrakt bir şey icad edib ortaya göydəndüşmə bir şey çıxarmamalıyıq. Bunun üçün bir az aydın təfəkkür işığında düşünməklə tarixə üz tutmaq və türkəsilli xalqlar arasındakı qlossogenetik və ümumiyyətlə genetik bağları, bundan irəli gələn ortaq folkloru, mədəni irsi analitik baxışla nəzərdən keçirmək yetərlidir ki, tarixin (xalqın) qaranlıqda qalan mətləblərinə işıq düşsün. Türk xalqlarının dövlətçilik və tarixi – coğrafi arsenalındakı mövqeyini ilk növbədə diqqətlə müşahidə eləsək, bir-birlərindən ayrı düşmüş soydaşlarımızın tarixi taleyini araşdırsaq və bu zaman ortaya çıxan tarixi gerçəklikləri – dil, mədəni-mənəvi dəyərlər və folklor incilərinin diqtə elədikləri ən ümumi ortaq məsələləri bir yerə cəm eləyə bilsək, onda hər şey öz yerini alacaq, həqiqət də - xalqımızın, millətimizin tarixi qədim adı da bununla bərabər üzə çıxacaq.

Mən yazımın əvvəllərində Azərbaycan dövlətinin (əslində Azərbaycan adı ilə adlandırılan etnosun, xalqın) tarixən mövcud olduğu, yaşadığı ərazilərin adlarını təsadüfən diqqətə çəkməmişdim. Akademik N.Cəfərovun çox-çox doğru olaraq diqqətə gətirdiyi və bu məsələnin uğurlu həlli üçün çox komponentli amillərin öyrənilməsinin vacibliyindən bəhs açması bu məqamda fikrimizlə üst-üstə düşür: “Və “fundamental” hesab edilən problemlərin bir mühüm xüsusiyyəti də “çoxkomponentli” olmasıdır. Məsələn, bu və ya digər etnosun həm mənşəyi (etnogenezi),

həm də müxtəlif xalqlara bölünməsi (diferensiasiya) probleminin izahı 1) etnoqrafiya, 2) etnocoğrafiya, 3) dünyagörüşü, 4) dövlətçilik, 5) dil, 6) ədəbiyyat və s. komponent və ya paradigmalara eyni zamanda bir sistem olaraq baxılmasını tələb edir” (səh.8).

Bəli, məhz mən də yuxarıdakı etnik əlamətlərin göstəriciləri kimi çıxış edən komponentləri bir arada götürməklə türk xalqları içərisində Azərbaycan xalqının kimliyi – tarixən hansı türk etnosunu təmsil etməsini aydınlaşdırmaq niyyətindəyəm. Çoxdan bəri gizli şəkildə - yəni özüm öz içimə qapılıaraq axtarışında olduğum bu məsələni çözmək istəyirəm. Yuxarıda qeyd etdim ki, bu yöndə nəse göydəndüşmə bir icad eləməyə lüzum yoxdur. Sadəcə, olanı – tarixi həqiqəti, əslində isə gözüümüzün qabağında olub, nədənsə görə bilmədiyimiz həqiqəti görüb dəyərləndirə bilməmiş bu məsələdə əsasdır. Bəlkə də, mənim deyəcəyim sirt (əslində hamının gördüyü, lakin fərqi nə varmadığı sirt) ilk baxışda qərribə qarşılanacaq, ya sadəcə dodaq büzüləcək, güləcəklər, ya da ki, eh, bunu biz də bildirdik ki, deyəcəklər. Amma bilirdinizsə, niyə indiyədək bu məsələni qaldırmayıbsınız, özü də heç vaxt, heç bir dəfə də olsun! Əlbəttə ki, dilçilik, milli mənsubiyyətimiz kontekstində prinsipial bir problem kimi!..

Onu da qeyd edim ki, söyləyəcəyim fikir öz rüşeymlərini beynimə hələ orta məktəbdə oxuduğum illərdən (Sovet dövründən) atmışdı. Əlbəttə ki, görkəmli folklorşünasımız, dilçi və ədəbiyyatşünasımız professor Qəzənfər Paşayevin fədakar zəhməti sayəsində. Doktor Mustafa Ziya'nın “İraq türkmanlarının Azərbaycandakı mədəniyyət səfəri” adlandırdığı Qəzənfər müəllimin Kərkük məhəllələrini, bayatılarını 1970-80-ci illərdə kitabça şəklində Azərbaycanda çap etdirdiyi dövrlərdə mən bu dildəki sehrə aludə olmuşdum, kərküklərin-türkmanların birbaşa azərbaycanlılar (Azərbaycan-türkləri) olduğunu beynimə yerləşdirmişdim. Dahi şairimiz Məhəmməd Füzuli nəslə mənşəcə kim idi? Türkman deyildimi?

Müasir Azərbaycan ərazisi Rusiyanın işğalında, farsların işğalında olduğundan, onun yerli əhalisi olan biz azərbaycanlıların (Azərbaycan türkləri adlandırılan bizlərin) öz soy-kökümüzə uzaqlaşdırılması da bir siyasi məqsəd olmuş, milli mənsubiyyətimiz qəsdən təhrif edilərək gah tatar, gah müsəlman (fikir verin, dini mənsubiyyəti etnik mənsubiyyətlə qarışdırma halları da olub!), gah Azərbaycan, gah da ki, ən yaxşı halda Azərbaycan türkü və ya sadəcə türk adlandırılmışıq. Beləcə, milliyyətimizin adı qəsdən təhriflərə məruz qalmış, dövlətimizin də bir vaxtlar adında ifadə olunmuş ulu, əzəmətli Türkman adı bizlərə, demək olar, unudurulmuşdu. Yaxşı ki, İraq, Suriya ərazisində yaşayan soydaşlarımıza bir etnos, xalq, millət olaraq öz adlarını unutmura bilməmişlər. Bəlkə də, görkəmli dilçilərimizdən olan Azərbaycan dili tarixçisi H.Mirzəzadə “İraq ərazisində yaşayan azərbaycanlıların dili haqqında bəzi mülahizələr” məqaləsində bunu dolayısı yolla da olsa, ifadə etmiş, professor Əbdüləzəl Dəmirçizadə isə XV-XVI əsr Azərbaycan ədəbi dilində Cənubi Azərbaycan və Bağdad (Kərkük) şivə xüsusiyyətlərinin üstünlük təşkil etməsini göstərərək, İraq-türkman ləhcəsini Azərbaycan dilinin Cənub qrupu dialekt və şivələri sırasına daxil edərkən də Sovet senzura və qadağalarından ötürmək məqsədilə fikrini bir qədər üstüörtülü istiqamətdə söyləmişdir.

Əgər professor Qəzənfər Paşayev birbaşa iddia edərsə ki, “Çəkinmədən demək olar ki, əsrlərlə başqa xalqlar əhatəsində qalan, məhz buna görə də qədim leksik və fonetik göstəricilərini daha çox saxlayan İraq türkmanlarının ləhcəsi “Kitabi-Dədə Qorqud”un dil xüsusiyyətlərini tamamilə əks etdirir. “KDQ”da yer alan onlarca sözün indinin özündə belə Kərkük dolaylarında işlək olması, daha doğrusu, həmin sözlərin yalnız həmin mənada işlənməsi tutarlı dəlil-sübutdur” (səh.21).

Professor İraq türkmanlarının öz dillərini qoruyub saxlamalarının səbəbini “başqa xalqların əhatəsində yaşayıb qalması” kimi maraqlı bir amillə əlaqələndirir. Bu, həm də o mənaya gəlir ki, türkman xalqı bununla-yəni başqa xalqların əhatəsində olmaqdan müsbət halda yararlanmaqla özlərinin milli varlıqlarını bir növ, “izolyasiya” etmişlər. Milli kimliklərini millətin, xalqın adı məsələsindən tutmuş, ta digər milli-mənəvi məsələlərə qoruyub qoruyub qoruyub bacarmışlar. Bunun bir səbəbi də yəqin ki, İraqın İslam ölkəsi olmaq etibarilə digər xalqlar kimi türkmanlara da zorakı təzyiq göstərməməsilə - milli mənafeələrinə zidd ola bilən təbliğatyönlü dövlət tədbirləri aparılmaması ilə izah oluna bilər.

Eyni zamanda Qəzənfər müəllim qeyd edir ki, İraq türkmanlarının ləhcəsi Dədə Qorqudun dil xüsusiyyətlərini tamamilə özündə əks etdirir. Madam ki, bizə yazılı halda gəlib çatan ən qədim şifahi ədəbi abidəmiz “KDQ”nın dil xüsusiyyətlərini özündə əks etdirirsə, onda bu zaman “İraq türkman ləhcəsi” ifadəsindən yox, birbaşa geniş mənada ulu, qədim türkman dilindən söz açılmalıdır. Yəni ki, türkman dili ləhcə səviyyəsində olsaydı, onda nəhəng bir abidənin dil xüsusiyyətlərini özündə əks etdirməkdə aciz olardı. Axı ləhcə hansısa bir dilin məhəlli formada qol-budağıdır. Məhz elə bu məqamda Ə.Dəmirçizadənin də, H.Mirzəzadənin də fikirlərinə qayıdıb, onların cümlələrində də təshihlər aparmaq lazım gəlir. Bu zaman “Azərbaycan dili” (“Azərbaycan türk dili”) kimi tanınmış milli dilimizin məhz geniş mənada türkman dili olduğu üzə çıxır. Belə olduqda “Azərbaycan dilinin dialekt və şivələri” ifadəsi “Türkman dilinin dialekt və şivələri” formasında işlədilməli və təsnifatlar da bu qaydada aparılmalıdır. Bu deyilənlər heç də H.Mirzəzadənin, Ə.Dəmirçizadənin fikirlərinin üstünə kölgə salmır, əksinə, onların sovet dövründə bir priyom olaraq dolayısı ilə ifadə etdikləri fikrin bu gün müstəqillik zamanımızda birbaşa öz adı ilə adlandırılmasına (və ifadəsinə) xidmət edir. Başqa sözlə, “Azərbaycan dili” ifadəsinin “Türkman dili” ilə əvəzlənməsi ilə tarixdəki siyasi-ideoloji antitürk təbliğatın nəticəsi kimi ortaya çıxmış ad (və termin) dolaşlıqları aradan qalxmış olar.

Böyük türk alimi Məhəmməd Fuad Kərpülünün İraq türkmanlarını “Oğuzcanın azəri ləhcəsini qonuşan türklər” adlandırmasında isə milli kimlik və dilçilik məsələsi baxımdan böyük hədəfi sərrast nişan almışdır: türkmanları məhz Azərbaycan türkü millətinin sinonimi kimi götürməklə eyni xalq-millət olduğumuz bir daha bu şəkildə də öz təsdiqini tapmışdır.

Kərküklü tədqiqatçı Əta Tərzibaşı da bu barədə çox böyük həqiqəti belə ifadə edir: “Bizim türkman ləhcəsi azəri ləhcəsinə türk ləhcəsindən daha yaxın, bəlkə də əkiz qardaşlar olmaqla bərabər, bütün bu ləhcələr uzun bir

tarix boyunca çeşidli səbəblərin təsiri ilə bir-birindən xəbərsiz olaraq gəlişdikləri halda aralarında görkəmli fərqlər bilinməmişdir". (Bax: Əta Tərzibaşı. Yazı dili, qonuşma dili. "Qardaşlıq" dərgisi, N-4. Bağdad, 1962, səh. 26-27).

Fikir verin, türkman ləhcəsi (əslində dili) ərazicə və həm də səslənişcə (türk-türkman ifadələri baxımından) özünə bir qədəm də yaxın olan türk ləhcəsinə yox, məhz bizim "azəri ləhcəsinə" – Azərbaycan dilinə daha yaxın - əkiz qardaşlar hesab olunur Türkman aliminin fikrincə. Həm də diqqət etsək, burada incə bir tarixi nüansa da işarə edilir: bu dillər (türkman və Azərbaycan dili) uzun bir tarix boyu müxtəlif səbəblər ucbatından bir-birlərindən xəbərsiz olaraq – yəni bu xalqlar sərhədlərin bir-birlərinin üzünə qapalı olmaları səbəbindən öz aralarında bir-birlərilə təmas qurmadan, ünsiyyət əlaqəsində olmadan da bu dillər arasında görkəmli (yəni nəzərəcərpacaq dərəcədə ciddi) fərqlər yaranmamışdır. Bu fikir isə bir daha türkman və Azərbaycan dillərinin bir-birlərinə sinonim olduğunu, bunların vahid xalqın eyni dili olduğunu isbat edir.

Professor Qəzənfər Paşayev də bu məsələyə çox aydın münasibət sərgiləyir: "Lakin nə kəsilən yollar, nə də ayrılığa gətirib çıxaran illər bu elatın dilinə təsir edə bilməmişdir. O vaxtdan yazı dili Osmanlı türkcəsi kimi qəbul olunsa da, Əta Tərzibaşının göstərdiyi kimi, danışq dili və folkloru Azərbaycan türkcəsini təmsil etmişdir. Doğrudan da, İraq-türkman ləhcəsinə, onun folkloruna və xalq havalarına bələd olan türk, Azərbaycan və eləcə də iraqılı alimlər bu elatın ləhcəsinin Azərbaycan dili ilə üst-üstə düşdüyünü, eyni kökdən olduğunu, folklor və xalq havalarının fərqlənmədiyini qeyd edirlər" (səh. 18-19).

Fikir verin, yazı dili Osmanlı türkcəsi kimi qəbul olunmuş türkmanların danışq dili və folkloru Azərbaycan türkcəsi olaraq dəyişilmədən qalmışdır. Bu fakt özlüyündə hər şeyi açıb ortaya qoyur. Biz azərbaycanlıların ədəbi dilə əsaslanan yazılı dili, ədəbiyyatı olsa da, soykök olaraq türklüyümüzü-türkman adımızı yadırgamış, yaddan çıxarmış; iraqdakilə soydaşlarımıza isə yazılı dil olaraq rəsmən Osmanlı türkcəsini qəbul etdirlərsə də, nə öz dillərini, folklorunu, nə də milli adlarını-kimliklərini nə unutmuş, nə də dəyişmişlər. Bu, tələyin xoşbəxtliyidir. Digər bir tərəfdən isə türk, Azərbaycan və iraqılı alimlər də bu kimi milli-mənəvi komponentlərə söykənərək türkman və Azərbaycan dilinin (və xalqının) eyni olduğunu təsdiqləyirlərsə, onda nədə tərəddüd etməliyik?

Professor Qəzənfər Paşayevin aşağıdakı fikirləri əslində çox böyük mətləblərdən xəbər verir:

"Biz soy-kökündən ayrı düşən, ərəb və kürd xalqları əhatəsində yaşayan, sayları iki milyon yarımı keçən iraq türkmanlarının folkloruna bu müstəvidən baxır və qiymətləndiririk. Onlar özlərini də, bizi – azərbaycanlıları da "türkman" adlandırırlar. Əslində, vaxtilə biz də türkman adlandırılmışıq. Bu etnonimin "ulu türk", "əsl türk" mənasında işlədiyini bildiren İbrahim Kafesoğlu, Ərşad Hürmüzlü və başqaları da göstərmişlər" (səh.13).

Bu cümlələrdən bir daha məlum olur ki, iraqılı soydaşlarımız-qardaşlarımız həm özlərini, həm də bizi türkman kimi tanıyırlar. İkincisi, professor özü də birbaşa bildirir ki, "əslində, biz də vaxtilə türkman adlandırılmışıq". Bu, o deməkdir ki, biz daşmış olduğumuz milli kimlik göstəricimiz olan "türkman" adımızı sonradan tarixin labirintvari dolaylarından keçərkən itirib, onu "azərbaycanlı" adı ilə əvəz eləmişik. Üçüncüsü, "türkman" adının-etnoniminin "Əsl türk", "Ulu türk" mənasını verməsi isə bir daha ona sübutdur ki, biz azərbaycanlılar nəinki sadəcə türk xalqıy, əsl türkü təmsil edən ulu türklərik. Və bütün digər türk xalqları da məhz bu ulu türkdən – türkmanlardan diferensiasiya nəticəsində qopub ayrılmışdır. Başqa cür ifadə etsək, müasir türk xalqlarının hamısı bir baba türk (tayfası) olaraq türkmanlardan törəyib-çoxalmış və ayrı-ayrı türksöylü qollara-budaqlara şaxələnməmişlər.

Ümummillət liderimiz Heydər Əliyev də "Qardaşlıq" dərgisinə müsahibəsində belə bir həqiqəti vurğulamışdır ki, "tarixi araşdıranda gördüm ki, Güney Azərbaycan, Quzey Azərbaycan və İraq türkmanları bir bütövün parçalarıdır" ("Qardaşlıq" dərgisi, İstanbul, N-8. 2000. səh.4).

Bir məsələyə də toxunmaqla yazımı yekunlaşdırmaq istədim. Suriya ərazisində, Colan bölgəsində də topla halında soydaşlarımız yaşayır ki, onlar da türkman adı ilə tanınırlar. Ərəbləşdirilməyə məruz qalan Colan türkmanlarının 50-60 min nəfər arasında olduğu göstərilir. Ümumiyyətlə isə bu gün Suriyada 3,5 milyon türkman yaşayır ki, onların da 2 milyonu ana dilində danışa bilmir. Folklor araşdırıcısı Əli Şamil "Colan türkmanları" (folklor və etnoqrafiya örnəkləri) adlı kitabında ("Elm və təhsil", 2014) göstərir ki, "Suriyada türkmanları yaşadıkları bölgələr üzrə beş yerə ayırırlar. Lazkiyə bölgəsində yaşayanlara Bayır-Bucak türkmanları, Hələb və Rakka bölgəsində olanlara Hələb türkmanları, Hama və Humus bölgəsində yaşayanlara Hama və Humus türkmanları, Şam bölgəsində yaşayanlara Şam türkmanları, Colan təpələrində yaşayanlara isə Colan türkmanları deyirlər" (səh.46).

İstədim ki, Əli Şamilin İbrahim Saleh adlı Colan türkmanına verdiyi "İbrahim bəy, Azərbaycan türklərinə Colan təpələrində, eləcə də Suriyada yaşayan soydaşlar haqqında bilgi vermənizi xahiş edirəm" sorğusuna cavabdan bir hissəni burada təqdim etməklə bir daha Azərbaycanımızdan uzaqlarda yaşayan dini bir, dili bir, qanı bir qardaşımızın kim olduğunu fərqi nə varaq:

- Türkmanlar Suriyanın hər yerinə dağılıblar: ən uzaq qibləsindən Şəbələ qədər. Bunlar 1 milyondan çox, milyon yarımadır. Onların bəzi dilini itirib. Ərəb olub, bəzisinin dili sağlam qalıb. Dilin həpsi Azərbaycan türkcəsi. Biz nərdə danışırıq, bizə deyirlər: "Azərbaycan türkcəsində danışsınız?" Bununla fəxr edirik. Şükür Allaha, dilimiz bir, dinimiz bir, aramızda ayrılıq yox. Allah-təala bizə yol versəydi, görsəydik Azərbaycanı. Görsəydik Bakını, görsəydik oradakı qardaşlarımızı. Türklərin həpsi ilə də qonuşa bilsəydik, bilərdik haradan olduğumuzu...

...Bizim millət Azərbaycanda oturub, Azərbaycanın adətlərini alıb. Bizim yanımızda çox adətlər var (ki, bunlar) bildirir Azərbaycanda oturmağımızı..." (səh.68-69).

Suriyada Azərbaycanlılardan təcrid olunmuş halda yaşayan və heç anadilli məktəb-filan görməyən bir türkmən qardaşımızın danışığından onların babalarının bir vaxtlar “Azərbaycanda oturduqları” – yəni Azərbaycanda oturub-yaşadıqları bəlli olur. Danışığı da türkmən dili – “Azəri türkcəsi...”

Bir daha gördüyümüz kimi, vətəndən uzaqlarda yaşayan soydaşlarımız öz milli kimliklərini bildirən türkmən adını öz üstlərində qoruyub saxlaya bilmişlər: İraq türkmənləri, Suriya türkmənləri, Colan türkmənləri... Yaşadıqları yerlərin adları – ünvanları və milli mənsubiyyəti bildirən kimlikləri – türkmənliqləri birlikdə ifadə edilməklə harada yaşadıqlarını və milliyyətə kim olduqlarını parolsayağı nişan verirlər ki, hələ varıq, hələ ki, yaşayıırıq. Bəlkə, bu paroldan biz də özümüzə verəcəyimiz “biz hansı xalq?” sualının cavabını alaıq?!

К вопросу этнического происхождения азербайджанского народа

Резюме

В статье рассматривается вопрос национального происхождения азербайджанского народа. Дается объяснение почему азербайджанские турки на разных этапах исторического развития называют по-разному. В связи с тем, что постоянно происходили историко-географические изменения, название азербайджанского народа должно изучаться сквозь призму исторического, политического, языкового фактора. Уже доказано, что туркмены, проживающие на территории Ирака и Сирии также относятся к азербайджанцам.

About the ethnic affiliation of the Azerbaijani people

Summary

In the article the problem of the national identity of Azerbaijan people is investigated for the first time. The clarity is brought to the position of Azerbaijan Turks which called with various names since different periods of history.

With the principle of geographical territory being forgetting the name of old nation known as Azerbaijani people in the result of various distortions is explained on the base of social-political-historical and language facts. It is proved that the Turkmens living in Syria, Iraq are the separate parts of a whole, Azerbaijan people.